

Лекція

Загальне поняття про діяльність

Мета навчального заняття:

Пізнавальна: ознайомити студентів з поняттями «діяльність», «мотив», «мета», «інтеріоризація», «екстеріоризація», «дія», «рух», «уміння», «навички», «гра», «навчання», «праця», показати значення діяльності у житті людини.

Розвиваюча: розвивати пізнавальний інтерес до науки психології, формувати науковий світогляд, допитливість, уміння порівнювати, робити умовиводи.

Виховна: виховувати культуру мислення, наполегливість, старанність у навчанні.

Мотивація мети: пов'язати зміст курсу з практикою, з досвідом студентів.

Студенти мають знати: ключові поняття з теми та їх взаємозв'язок з фаховою діяльністю.

Студенти повинні вміти: орієнтуватися в потоці нових видань психологічної літератури, працювати з нею: робити виписки, конспектувати потрібний матеріал.

План

1. Потреба як джерело активності.
2. Відмінності діяльності людини від активності тварин.
3. Загальні властивості діяльності.
4. Структурв діяльності.
5. Поняття про вміння, навички, звички.
6. Характеристика видів діяльності людини.

Література

1. Загальна психологія (курс лекцій) // О.Скрипченко, Л.Долинська, З.Огороднійчук та ін. – К.: А.П.Н., 2002.– 464 с.
2. Занюк С.С. Мотивація діяльності: спонукування, активність, успіх. – Луцьк: Волинський держ. ун-т ім. Лесі Українки, 1998. – 122с.
3. Максименко С.Д. Загальна психологія : навч. посібник / С.Д. Максименко. – [3-є вид., перероб. і доп.] – К.: Центр навчальної літератури, 2008. – 272 с.
4. Сергеєнкова О.П. та ін. Загальна психологія : навч. посібник / [Сергеєнкова О. П., Столярчук О.А., Коханова О.П., Пасєка О.В.]. – К. : Центр учбової літератури, 2012. – 296 с.
5. Дуткевич Т. В. Загальна психологія. Теоретичний курс. [текст] навч. посіб. / Т. В. Дуткевич. – К.: Центр учбової літератури, 2016. – 388 с.

Ключові слова: діяльність, мотив, мета, інтеріоризація, екстеріоризація, дія, рух, уміння, навички, перенесення навички, інтерференція, гра, навчання, праця.

Засоби навчання: презентація, лекція «Загальне поняття про діяльність», інтерактивна дошка Padlet, схеми, таблиці.

Домашнє завдання:

- опрацювати лекцію;
 - виписати в словничок ключові слова теми;
 - підготуватися до практичного заняття «Загальне поняття про діяльність» (див. Інструкцію до практичного заняття);
 - підготувати індивідуальний реферат або презентацію на одну із запропонованих тем:
1. Відмінності між активністю, діяльністю та творчістю людини.
 2. Психологічний зміст натхнення як творчого стану.
 3. Енергопотенціал людини та її здатність до діяльності.

Питання та завдання для самоконтролю

1. Назвіть відмінності між людськими та тваринними потребами.
2. Визначте потреби людини за походженням та характером предмету.
3. В чому полягають відмінності діяльності людини від активності тварин?
4. Визначте загальні властивості діяльності.
5. Охарактеризуйте структуру діяльності.
6. Визначте відмінності між вмінням, навичкою та звичкою.
7. Опишіть види діяльності людини.

1. Потреба як джерело активності

Найважливішою характеристикою психіки є її **активність**, необхідна для підтримки життєво важливих зв'язків організму з оточуючим. У взаємодії організму і середовища виникають вихідні причини активності – **потреби**.

Потреба – це стан нужди, що виражає залежність організму від конкретних умов існування, і виступає джерелом його активності.

Потреба фіксує зв'язок психіки з навколишнім світом, це – не тільки внутрішній стан, але й необхідність у чомусь поза організмом.

Людські потреби істотно відрізняються від тваринних.

У тварин їх природна організація наперед визначає певне незмінне коло предметів, які є об'єктом потреб.

Наприклад, вроджена потреба бобра – будувати загати – визначає і певні предмети, які можуть її задовольняти (порода дерева, форма стовбуру, його близькість до води). Якщо фіксований у потребі матеріал відсутній, то бобер не здатний його чимось замінити. В експерименті на березі річки, де жили бобри, були складені готові стовбури дерев, але тварини поводитись так, ніби

не помічали їх, будуючи загати як завжди. Змінити свою природну програму і скористатись готовим матеріалом тварини нездатні.

По-іншому відбувається у людини. Потреби формуються у вихованні, способи їх задоволення визначаються суспільством й вдосконалюються, а коло їх постійно розширюється.

Так, потреба в їжі – біологічна, але щоб харчуватись, людина купує продукти, готує їх певним чином, споживає з дотриманням культурних норм.

У тварин всі потреби біологічно зумовлені й передаються спадково. Людина відзначається різними за походженням і характером предмету потребами.

За походженням вирізняють потреби:

а) **природні**, що відображають залежність від умов, необхідних для життя (їжа, сон, тепло);

б) **культурні**, що фіксують залежність людини від продуктів культури, як матеріальних, так і духовних (спілкування, освіта, одяг).

За характером предмету потреби бувають:

а) **матеріальними** – в матеріальних предметах (їжа, одяг, житло);

б) **духовними** – у продуктах духовної культури (читати книгу, слухати музику).

Задоволення потреб можливе лише за допомогою оточуючих предметів, які людина оцінює з погляду їх важливості для задоволення потреби – їх значущості.

Наприклад, спрагу може задовольнити і огірок, але найкраще – вода, яка і має найбільшу значущість у цьому випадку.

Значущість предмету – це втілення в ньому потреб людини.

Інколи людина може помилятися і надавати значущість предметам, які насправді її не мають. Так, дитина на уроці добре запам'ятовує яскраві малюнки, але не пояснення і висновки до них, які більш важливі для навчання. Таким чином, реальне значення предмету для задоволення потреб не завжди збігається з його значущістю.

Отже, людські потреби якісно своєрідні та істотно відрізняються від тваринних, породжуючи особливу форму активності людини – діяльність.

2. Відмінності діяльності людини від активності тварин

Активність тварин і діяльність людини суттєво відрізняються за психологічними ознаками.

Активність тварин характеризується як поведінка і обмежується інстинктивними та умовно-рефлекторними діями, спрямованими на пристосування до умов життя і задоволення різноманітних біологічних потреб у їжі, розмноженні, захисті. У потребах тварин предмет їх задоволення постає як безпосередній стимул активності й визначає сам спосіб задоволення потреби.

Людська діяльність за сутністю є соціальною. Вона сформувалася історично, у процесі праці. Людина не лише пристосовується до умов життя, а й активно змінює їх відповідно до своїх потреб, що виникли й розвинулися історично.

Діяльність людини характеризується свідомістю і цілеспрямованістю. Особистість як суб'єкт діяльності, задовольняючи свої потреби, взаємодіє із середовищем, ставить перед собою певну мету, мотивує її, добирає засоби для її здійснення, виявляє фізичну й розумову активність у досягненні поставленої мети.

Свідомий характер людської діяльності виявляється в її плануванні, передбаченні результатів, регуляції дій, прагненні до її вдосконалення.

Отже, діяльність людини – це свідома активність, що виявляється в системі дій, спрямованих на досягнення поставленої мети.

Діяльність можна визначити як специфічний вид активності людини, направлений на пізнання і творче перетворення навколишнього світу, включаючи самого себе і умови свого існування.

У діяльності людина створює предмети матеріальної і духовної культури, перетворює свої здібності, зберігає і удосконалює природу, будує суспільство, створює те, що без її активності не існувало в природі.

Творчий характер людської діяльності виявляється в тому, що завдяки їй людина виходить за межі своєї природної обмеженості, тобто перевершує свої ж генотипно обумовлені можливості. Унаслідок продуктивного, творчого характеру своєї діяльності людина створила знакові системи, знаряддя дії на себе і природу. Користуючись цими знаряддями, вона побудувала сучасне суспільство, міста, машини, за їх допомогою створила нові предмети споживання, матеріальну і духовну культуру і, кінець кінцем, перетворила саму себе.

Історичний прогрес, що мав місце за останні декілька десятків тисяч років, зобов'язаний своїм походженням саме діяльності, а не вдосконаленню біологічної природи людей.

Головні відмінності діяльності людини від активності тварин зводяться до наступного:

1. **Діяльність людини носить продуктивний, творчий характер.** Активність тварини має споживчу основу, вона в результаті нічого нового, в порівнянні з тим, що дане природою, не створює.

2. **Діяльність людини пов'язана з предметами матеріальної і духовної культури,** які використовуються нею або як інструменти, або як предмети задоволення потреб, або як засоби власного розвитку. Для тварин людські знаряддя і засоби задоволення потреб як такі не існують.

3. **Діяльність людини перетворює її здібності, потреби, умови життя.** Активність тварин практично нічого не змінює ні в них самих, ні в зовнішніх умовах життя.

4. **Людська діяльність в її різноманітних формах і засобах реалізації є продукт історії.** Активність тварин виступає як результат їх біологічної еволюції.

5. **Наочна діяльність людей з народження їм не надана.** Таку діяльність необхідно формувати і розвивати в навчанні і вихованні. Активність тварин спочатку задана, генотипно обумовлена і розгортається по мірі природного анатомо-фізіологічного дозрівання організму.

3. Загальні властивості діяльності

Діяльність – це внутрішня (психічна) і зовнішня (фізична) активність людини, що регулюється усвідомленою метою.

Поняття діяльності є вужчим за поняття активності, воно властиве лише людині. Натомість, активність притаманна і тваринам.

Не будь яка активність людини є водночас і діяльністю.

Щоб чітко розрізняти ці поняття, необхідно орієнтуватись на загальні властивості діяльності:

1) **Цілеспрямованість (наявність мети),** що відрізняє діяльність від інших форм активності людини, наприклад, імпульсивної поведінки, керованої безпосередньо емоціями і потребами.

2) **Зміст діяльності визначається метою, а не потребою, яка її породжує.**

Наприклад, робітник працює біля верстата тому, що прагне задовольнити потребу в їжі. Але саме по собі керування верстатом не вгамовує голод, воно спрямоване на виготовлення деталі, яка є метою діяльності. Таким чином, мета (те, на що спрямована діяльність) і мотив (зادля чого ця діяльність) розмежовуються. У випадках, коли діяльність самоцінна, являє для людини значущість самим своїм виконанням, мета і мотив збігаються. Наприклад, у грі та творчості.

3) **Предметність – полягає у тому, що діяльність спрямовується на предмет, що у її процесі перетворюється на результат діяльності.** Способи досягнення цілей визначаються об'єктивними властивостями речей.

Папір ріжуть ножицями, а хліб ножем. Однакова ціль – розчленування предметів – досягається різними способами, залежно від особливостей предметів.

4) **Усвідомлюваність, що виявляється як розуміння людиною зв'язку між метою і задоволенням своїх потреб.**

Людина виготовляє деталі, які сама не може споживати, але отримуючи за свою роботу зарплату, задовольняє всі свої потреби.

5) **Опосередкованість** означає, що діяльність виконується за допомогою певних засобів і способів.

Засоби діяльності поділяють на **зовнішні** (інструменти, техніка) і **внутрішні** (знання, вміння, навички).

б) **Соціальність** – виконання діяльності спирається на результати праці інших людей, виконується задля їх блага, її результати споживають інші люди. Так, щоб бути здатною до діяльності, людина повинна засвоїти засоби і способи, що існують у суспільстві і вироблені попередніми поколіннями.

4. Структура діяльності

Діяльність являє собою складне утворення, що містить у собі окремі компоненти. До структури діяльності входять потреба, мотив, мета, задача, дії, операції, зовнішня і внутрішня сторони.

Мотив спонукає до діяльності. Мотивами можуть стати різноманітні потреби, інтереси, установки, звички, емоційні стани.

Мотив – це внутрішня рушійна сила, що спонукає людину до діяльності. Мотиви діяльності та поведінки людини генетично пов'язані з її органічними та культурними потребами.

Потреби породжують інтереси, тобто спрямованість особистості на певні об'єкти з метою пізнати їх, оволодіти ними. **Спонуками до діяльності** можуть бути: **матеріальні потреби** (в їжі, одязі, житлі), **духовні та культурні** (пізнавальні, суспільно-політичні, естетичні).

Мотивація діяльності буває **близька** (здійснити бажане найближчим часом) та **віддалена** (здійснення бажаного планується на тривалий час).

Розрізняються **мотиви і за рівнем усвідомлення** (чітко усвідомлювані мотиви та неусвідомлювані).

Мета – це ідеальний образ майбутнього результату діяльності. Метою є більш чи менш точне уявлення людини про те, що на даний момент відсутнє і повинно бути отримане в результаті діяльності.

Цілі бувають **близькі та віддалені**.

Віддалена мета реалізується в низці ближчих, часткових цілей, які крок за кроком ведуть до здійснення віддаленої мети, що висувається на далеку перспективу.

Як же людина може передбачати майбутній результат? Між явищами дійсності існує повторюваний закономірний зв'язок. Ми знаємо: вогонь завжди пече. Пізнаючи ці зв'язки, людина може прогнозувати зміни в довкіллі під впливом тих чи інших предметів.

На шляху до мети діяльності людина послідовно розв'язує низку задач.

Наприклад, щоб пошити сукню, треба виготовити викройку, вирізати, зшити.

Кожен такий відносно закінчений елемент діяльності, спрямований на розв'язання однієї поточної задачі, називають дією.

Спосіб виконання дії в конкретній ситуації – операція.

Так, дія з'єднання окремих частин у конкретних умовах може бути операцією склеювання паперу, зшивання тканини, зварювання металу.

Дія, спрямована на зміну стану або властивостей предметів зовнішнього світу – предметна.

Виконання предметної дії полягає в здійсненні певної **системи рухів** (взяти, перемістити, відпустити).

Внутрішні або розумові дії – планування, контролю і корекції рухів. Контроль і корекція можливі в результаті порівняння поточних результатів з метою.

У діяльності нерозривно пов'язані її внутрішні і зовнішні сторони. Коли ми плануємо, прогнозуємо перед тим, як виконувати роботу, внутрішня (психічна) діяльність випереджує зовнішню (фізичну, предметну). Фізичне оперування речами замінюється уявним, що значно його полегшує.

Процес такого переходу від зовнішньої дії до внутрішньої – інтеріоризація.

Подумки людина може оперувати образами предметів, які відсутні на даний момент. Людина уявляє, згадує, і цим вивільняється від ситуативної залежності, властивої для поведінки тварин.

Перехід внутрішніх дій у зовнішні – екстеріоризація – відбувається під час здійсненні планів.

Зовнішня сторона – рухи, за допомогою яких людина впливає на світ, визначається внутрішньою (мотивами, знаннями, волею), але й внутрішня виявляється у зовнішній, яка дозволяє з'ясувати міру відповідності отриманих результатів очікуваням.

5. Поняття про вміння, навички, звички.

Процес утворення вмінь та навичок. Успіх будь-якої діяльності залежить від уміння її виконувати. Це стосується будь-якої виробничої, педагогічної, спортивної діяльності, писання, читання тощо. Вміння є там, де знання певної справи поєднуються з вправністю у виконанні дій, з яких складається ця діяльність.

Вміння – це готовність людини успішно виконувати певну діяльність, що ґрунтується на знаннях.

Вміння – це способи успішного виконання дії, які відповідають цілям та умовам діяльності. Вміння завжди спираються на знання.

Навичка – це повністю автоматизовані компоненти дій, що сформувалися в процесі вправлянь.

З фізіологічної сторони навичка означає утворення в корі великих півкуль та функціонування стійкої системи тимчасових нервових зв'язків, що називається **динамічним стереотипом.**

Навички та вміння мають **життєве значення** – вони полегшують фізичні та розумові зусилля в праці, навчанні, надають діяльності людини певний ритм та стійкість, створюючи умови для творчості.

Уміння і навички формуються у людини в процесі її навчання.

Фази формування вмінь та навичок:

1. Усвідомлення завдання та способів його виконання.

Вправляння супроводжується значним вольовим зусиллям і почуттям впевненості або сумнівом.

2. Перехід вправності у другу фазу досконалості в результаті багаторазового повторення певних дій.

Послідовність рухів стає злагоднішою, а дії – чіткішими. Фізіологічним підґрунтям є зміцнення в корі великих півкуль головного мозку тимчасових нервових зв'язків, їх спеціалізація, вироблення певної системи – утворення динамічного стереотипу.

3. Дії стають завченими, що дає можливість удосконалювати їх, доводити до майстерності.

Етапи формування навички: аналітичний, синтетичний та етап автоматизації.

Навичка утворюється в результаті вправлянь, т.б. цілеспрямованого та систематичного повторювання дій. По мірі вправлянь змінюються кількісні та якісні показники роботи. Навички та вміння, набуті людиною, впливають на формування нових навичок та вмінь. Цей вплив може бути як позитивним (перенесення), так і негативним (інтерференція).

Для збереження навички треба нею систематично користуватися, інакше виникає деавтоматизація – втрачається швидкість, легкість, плавність та інші якості, що характерні для автоматизованих дій. І людині знову необхідно звертати увагу на кожен свій рух, свідомо контролювати спосіб його виконання.

Навичка формується різними шляхами: через простий показ, через пояснення, через поєднання показу та пояснення.

До умов успішного формування навички відноситься кількість вправлянь, темп та розподіл у часі.

Для усвідомленого оволодіння навичками та вміннями важливе значення має знання результатів.

Причини, що впливають на продуктивність навички, поділяються:

- **об'єктивні** (конструкція та стан обладнання, умови праці);
- **суб'єктивні (фізіологічні – втома та стан здоров'я; психічні – ставлення до діяльності, впевненість у своїх силах, настрої, динаміка навички).**

Звички – це компонент дії, в основі якого лежить потреба. Вони можуть свідомо контролюватися, але не завжди бувають корисними (шкідливі звички).

Шляхи формування звичок: через наслідування, в результаті багаторазового повторення дії, через усвідомлені цілеспрямовані зусилля (позитивне підкріплення бажаної поведінки через матеріальний предмет, словесну оцінку або емоційний образ).

Умови формування вмінь і навичок:

- усвідомлення мети завдання і розуміння його змісту та способів виконання. Для цього використовують: пояснення завдання, демонстрування кращих зразків виконаного завдання та саму дію виконання;

- свідоме ставлення, готовність особистості до вироблення в собі вмінь і навичок, інтересу до кращого виконання дій, пов'язаних з виконанням завдання;

- врахування індивідуальних особливостей людини;

- умови навчання, правильна організація процесу вправлення;

- врахування, що тривалі інтервали між вправами ведуть до ослаблення сформованих умінь і навичок.

6.Характеристика видів діяльності людини

У процесі довгої історії становлення людства сформувались різні види діяльності, які розрізняються за своїм предметом. Традиційно вирізняють такі види діяльності, як **гра, учіння, праця**.

Діяльність розвивається з розвитком свідомості і разом з тим є основою формування свідомості. Розвиток діяльності в онтогенезі – складний і тривалий процес.

Спочатку активність немовляти має характер імпульсивної поведінки (вроджені реакції на сильний подразник, їжу). В перший рік з'являється дослідницька поведінка, в ході якої дитина накопичує інформацію про довкілля. З року формується практична поведінка, в якій дитина засвоює способи використання побутових речей. Одночасно розвивається комунікативна поведінка і засвоюється мова.

Перший вид діяльності, що з'являється в онтогенезі, – гра. Її спонукає потреба в активності, її джерело – наслідування і досвід.

Мета гри – сам процес її виконання, а не предметний результат. У грі дитина оволодіває способами застосування речей і взаєминами між людьми. Засвоєння суспільного досвіду в грі є результатом наuczіння, при якому відсутня мета навчитись будь-чому. Засвоєння досвіду в процесі гри – це ніби побічний результат досягнення ігрових цілей.

Слід розрізняти близькі за звучанням поняття наuczіння, учіння та навчання. **Наuczіння – це будь-яке (цілеспрямоване і нецілеспрямоване) розширення досвіду індивіда.** Стихійне нецілеспрямоване наuczіння не становить самостійної та специфічної діяльності. Воно притаманне і людині і тварині.

Учіння (навчальна діяльність) виявляється там, де дії людини скеровуються свідомою метою засвоїти певні знання, навички, вміння, форми поведінки; коли суб'єкт діє заради засвоєння нового досвіду.

Цілеспрямовану організацію наuczіння називають навчанням.

Навчання – процес взаємодії між тим, хто навчає (вчитель), і тим, хто навчається (учень), у результаті якого в останнього формуються певні знання, вміння, навички. Навчання спрямовується на те, щоб підготувати молодь до кваліфікованої праці.

Праця – діяльність, спрямована на виробництво суспільно-корисних продуктів (матеріальних або ідеальних).

Мета праці визначається не особистими потребами, а задається суспільством.

Так, сьогодні у нас немає заводів з виробництва карет, бо суспільство замінило їх на автотранспортні засоби.

Праця – діяльність соціальна за природою (цілями) і за характером (неможлива без розподілу праці). Праця – перший вид діяльності, який з'явився в історії людства, вона є необхідною умовою появи і розвитку свідомості особистості.

Діяльність може виконуватись у двох основних формах: індивідуальній та спільній (груповій чи колективній).

Суб'єктом індивідуального виконання виступає особистість, яка забезпечує реалізацію всіх структурних компонентів діяльності – від постановки мети до отримання результату.

Спільну діяльність виконує група людей.

При цьому спільна форма виконання діяльності має такі ознаки:

1) **єдина, але не однакова мета.**

Коли учні в класі виконують певну вправу – це приклад діяльності індивідуальної, бо їх мета однакова. Єдина мета передбачає, що для її досягнення необхідна участь кожного з учнів;

2) **мотивація спільного виконання.** Учасники діяльності розуміють необхідність і доцільність саме спільного, а не індивідуального виконання;

3) **розподіл та узгодження дій між учасниками;**

4) **взаємооцінка та взаємоконтроль у групі;**

5) **спільний простір і час виконання.**

Прикладами спільної діяльності учнів є постановка театральної вистави, брейн ринг, спортивні ігри в команді.

Висновок

Гра – провідна діяльність дошкільнят, в якій вони виконують ролі дорослих, відтворюючи в уявних ситуаціях їх життя, працю та стосунки. У шкільному віці гра має складніший і цілеспрямованіший характер.

Навчання – основний різновид діяльності дітей шкільного віку; активна, свідома й цілеспрямована діяльність, яка полягає у засвоєнні знань, вироблених людством з метою підготовки дітей до майбутньої самостійної трудової діяльності. Людина навчається все життя.

Праця – свідома діяльність людини, спрямована на створення матеріальних і духовних благ. Вона є необхідною умовою існування та розвитку людини. Творчий підхід до справи є необхідною умовою продуктивної діяльності, соціального та науково-технічного прогресу суспільства.